

SKRBNNA ANALIZA OPOROK "MALIH LJUDI"

Marta Verginella, Ekonomija odrešenja in preživetja. Odnos do življenja in smrti na tržaškem podeželju, Knjižnica Annales, Koper 1996, 309 str.

Knjiga, ki jo je avtorica zgradila na skrbni - kvantitativni in kvalitativni - analizi oporok "malih ljudi" iz vasi v podnožju Krasa, v neposredni bližini Trsta ter na vrsti drugih (arhivskih, časopisnih in publicističnih) virov, vsekakor pomeni metodološko in vsebinsko novost v slovenskem zgodovinopisju.

Pri analizi oporok, ki so se za čas od začetka 19. do začetka 20. stoletja (od 1819 do 1904) ohranile v presenetljivem številu (gre za več kot tisoč oporok Brežanov in Brežank, shranjenih v Pokrajinskem arhivu v Kopru), se je prva pri nas soočila s t. i. serijalnim gradivom, ki je bilo v ospredju kvantitativnih analiz francoskega zgodovinopisja. Toda treba je dodati, da se avtorica nikakor ni le slepo zgledovala po mednarodno priznanih avtoritetah (Aries, Vovelle). Tudi pri njenem delu se je pokazalo, da pri analizi sicer na videz podobnega arhivskega gradiva (v tem primeru oporok) lagodna mehanična uporaba že izdelanih bralnih mrež, vprašanj in načinov odgovarjanja nanje, ne more privedi do pravega rezultata. Še toliko bolj, ker so francoski avtorji v glavnem operirali z oporokami, ki so jih zapustili pripadniki višjih družbenih slojev, pripadniki družbenih in kulturnih elit, medtem ko so breške oporoške predvsem oporoške "malih ljudi", večinoma kmetov in kmetič, ki so imeli nekaj malega premoženja in so z njim hoteli tudi upravljati.

Osrednji del knjige, sicer doktorske disertacije Marte Verginelle, obravnava - seveda v historični perspektivi - enega temeljnih bivanjskih vprašanj: vprašanje človekovega odnosa do življenja in smrti (ter njegovega spreminjanja), torej vprašanje, ki je v zadnjih dveh desetletjih stalo v ospredju francoskega, a tudi italijanskega in ameriškega zgodovinopisja. Ko si je z analizo oporok in soočenjem oporočnega gradiva z drugimi viri postavila vprašanje: kdaj je v breških vaseh prišlo do odmika od tradicionalnega,

arhaičnega doživljanja smrti, je seveda morala poiskati tudi odgovore na vprašanje razkroja tradicionalne kmečke skupnosti pod sunki modernizacije. Tradicionalna kmečka skupnost, ki je vse do svojega razkroja živela v sozvočju z letnimi časi, umiranjem in rojevanjem narave, je namreč sprejemala smrt svojih članov kot naravno danost. Visoka umrljivost in negotovost človekove eksistence sta v družbi starega reda delovali kot vzvod kontinuirane domačnosti s smrtjo. Do odmika od arhaičnega, tradicionalnega doživljanja smrti, v ospredju katerega so bile obredne prvine umiranja, je prišlo najprej med pripadniki višjih slojev (v Franciji 18. stoletja se je v vrstah meščanstva in plemstva začel čas proslavljanja življenja in čas prikrivanja smrti). Moderni, razsvetljeni človek je veroval v življenje kot največjo dobrino, smrt mu je pomenila zanikanje življenja in misel nanjo je morala biti potlačena, da ne bi skvarila celotne človekove eksistence. (V meščanskih vrstah je bil proces žalovanja potisnjen v zasebno, družinsko sfero). Prvi vplivi razsvetljenske meščanske miselnosti, ki je odrivala tradicionalno občutje življenja in smrti, pa so postopoma prodirali tudi v tradicionalno kmečko družbo, pač vzporedno z njenim razpadanjem.

Če je bilo v 17. in v 18. stoletju za vsakega breškega oporočitelja poglavitno zveličanje duše, zato se v oporoki niso pretirano ukvarjali s preživetjem domačih, ampak so svoje premoženje (zemljo, denar ali hišo) zapuščali cerkvi, ki je na podlagi vrednosti volila določila število zadušnic, se je ob koncu 18. stoletja med oporočitelji (cami) utrdila navada, da nekaj nepremičnin in denarja zapustijo dedičem, v zameno za volilo pa od njih terjajo natančno določeno število maš. Prepričanje, da se z nabožnim volilom (maše zadušnice) umrli izogne trpljenju v vicah, je bilo med breškimi ljudmi močno še celo prvo polovico 19. stoletja, čeprav so oporočitelji (ce) naročali vedno manjše število zadušnih maš. (Učinki jožefinizma so v predmarčnem obdobju očitno načeli nekdanjo baročno pobožnost). V drugi polovici 19. stoletja pa so bile oporoške vse manj zgolj (ali pretežno) versko dejanje, najprimernejša oblika poslavljanja od življenja, akt, ki naj oporočitelju omogoči spravo s to - in onostranstvom, ampak izrazi dedno-pravni akt, s katerim so delili resure in s svojimi odločitvami mnogokrat zapečatili gmotni položaj potomcev. Postopno nižanje absolutne in relativne vrednosti, namenjene nabožnim volilom, vsekakor kaže, da breški oporočitelji ob koncu 19. stoletja v

onostranstvu niso več videli privilegiranega področja svoje investicijske dejavnosti.

Postopno spreminjanje odnosa do smrti in življenja, ki se je na zunaj kazalo tudi v spreminjanju pogrebne obredja, je seveda teklo vzporedno s sekularizacijo družbe. Čeprav so v primerjavi z mesti ruralna okolja dlje časa ostajala zvesta tradicionalni viziji bivanja (v njej je verska vnema posameznika in skupnosti zagotavljala blagodejni poseg božjega v človeške zadeve), je tudi v breških vaseh v teku prejšnjega stoletja vera vse manj ostajala neogibna in samoumevna danost, ampak je vse bolj postajala predmet izbire. Ricmanjska afera, ki je na začetku 20. stoletja razburjala slovensko politično javnost, se vsekakor ne bi mogla zgoditi sredi prejšnjega stoletja.

Že samo dejstvo, da so več kot tretjino oporok (v nekaterih obdobjih pa skoraj polovico) zapustile ženske, je pred avtorico postavilo vprašanje, ali drži do nedavnega splošno veljavna teza o družbeno in gospodarsko submisivnih kmetih v starorežimskem svetu. Natančna analiza oporok je pokazala, da gre pri omenjeni tezi za stereotip, ki nikakor ne zdrži kritičnega pretresa. Nasprotno. Ena od dolgoročnih pomembnih socialnih posledic zblíževanja kmečkega zaledja Trsta z mestom je bila namreč krepitev vloge žensk, ki so bile v tradicionalni skupnosti pomembne nosilke družinskega gospodarjenja. Tega svojega statusa so se dobro zavedale, in kot dokazujejo oporoke, so ga tudi pravno uveljavljale. V stoletje trajajočem obdobju spreminjanja tradicionalnega, skorajda avtarkičnega vaškega gospodarstva v Bregu, so gospodarske odnose s Trstom vzdrževale Brežanke, ki so se množično ukvarjale s krušarstvom. Šele na začetku 20. stoletja je oporoka postala domena moških. Odrievanje žensk v družinsko okolje, postopno opuščanje krušarstva in povečan nadzor nad žensko populacijo so slabili žensko gospodarsko vlogo in tako omejevali njihovo vmešavanje v družinske strategije.

Z analizo oporok pa je avtorici uspelo osvetliti tudi znotrajdružinska razmerja. V nasprotju s prevladujočo tezo številnih zgodovinarjev na evropskem zahodu o neobstoju čustvenih vezi v kmečki družini starega reda (šlo naj bi za razmerja, ki so izključno podrejena materialni koristi), je avtorica prišla do pomembnega zaključka, da so bile čustvene vezi v tradicionalni kmečki družini močnejše kot se domneva. Ta

teza je povsem v skladu z nekaterimi najnovejšimi spoznanji, zlasti francoskega zgodovinarja.

Čeprav je Marta Verginella svojo knjigo opremila s podnaslovom Odnos do življenja in smrti na tržaškem podeželju, je njeno delo v bistvu nadvse prepričljiva zgodba o postopnem spreminjanju tradicionalnega kmečkega sveta v okolici Trsta, ki je - podobno kot drugod - potekal nadvse protislovno (ob upiranju starega novemu srečamo tudi oblike sožitja in nekonfliktne prilaganja). Z natančnim branjem poslednje volje breških kmetov in kmetic ji je uspelo odpreti tančico, ki prekriva življenje "malih ljudi" in vstopiti v svet kmečke zasebnosti in družabnosti. S tem pa ji je uspelo nazorno osvetliti postopno spreminjanje "modela sveta", torej sistema idej, podob in norm, ki uravnavajo in vodijo človekovo obnašanje in mišljenje.

Janez Cvirn

DOLENJSKA V REVOLUCIJI PRED STOLETJEM IN POL

Stane Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*. Dolenjska založba-Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (Seidlova zbirka; knj. 15), Novo mesto 1995, 522 strani.

V Seidlovi zbirki izdaja novomeška Dolenjska založba znanstveno literaturo, ki sicer ni izbirana po ozkih lokalnih kriterijih, a kljub temu v njej prevladujejo dela o Dolenjski in Dolenjcih. Petnajsto knjigo v zbirki je napisal zgodovinar Stane Granda, domačin iz Novega mesta in sodelavec Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. Monografija *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49* je nekoliko prirejena doktorska disertacija.

Problematiko leta 1848 na Dolenjskem je Granda strnil v več zajetnejših poglavij. Uvodoma nas opozori na gospodarske in socialne razmere na Dolenjskem v prvi polovici 19. stoletja. Že iz tega orisa je jasno, da so bili "izpolnjeni pogoji" za revolucionarno vrenje: kmečko nezadovoljstvo zaradi fevdalnih bremen, neprijaznost nove povzpetniške gosposčine, gospodarska